

Vuokko EIRAS (Turku)

Matti Liimola ja mansilaisaineistot

Kirjoitus pohjautuu Suomalais-Ugrilaisen Seuran 2. joulukuuta 2003 järjestämässä Matti Liimolan 100-vuotisjuhlaseminaarissa pidettyyn esitelmään.

1. Koti ja koulu

Kun Matti Liimola syntyi Näsijärven leppeissä rantamaisemissa sijaitsevaan Ylöjärven Liimolaan toukokuun 25. päivänä 1903, hänen tulevan elämäntyönsä aineksia parhaillaan kerättiin Luoteis-Siperiassa Ivdel-joen varren Nikito-Ivdelin kylässä. Juuri toukokuun lopulla 1903 Artturi Kannisto keräsi vogulin kielen Ylä-Lozvan murteen sanastoa ja folklorea. Miksi suomalainen Artturi Kannisto oli Siperiaan joutunut? Vuonna 1883 oli perustettu Suomalais-Ugrilainen Seura, jonka pyrkimyksenä perustamisesta lähtien oli edistää ”ns. uralilaisten ja altailaisten kielten, niitä puhuvien kansojen kulttuurin, historian ja muinaisuuden tutkimusta”. Seuran tutkimusmatkoille lähettämät kielitieteen edustajat tekivät muistiinpanoja myös kansanrunoudesta, kansatieteellisistä ilmiöistä, uskonnosta jne. He keräsivät myös kansatieteellisesti arvokasta esineistöä. Suomen suvun tutkimustyössä Artturi Kanniston (1874–1943) osalle tuli vogulien kielen ja kulttuurin kartoitus. Elokuussa 1901 Kannisto lähti matkalle, joka tuli kestämään noin viisi vuotta ja jonka tuloksena oli mittaamattoman arvokas kokoelma vogulien kansanrunoutta, sanastoa, esineistöä, valokuvia, jopa tarkat väestötiedot. Vogulien ja ostjakkien (nyk. mansit ja hantit) keskuudessa oli suomalaisista tutkijoista käynyt jo ennen Suomalais-Ugrilaisen Seuran toiminnan alkua August Ahlqvist, joka teki obinugrialaisten kielisukulais-temme keskuuteen kolme matkaa (1858, 1877 ja 1880).

Takaisin Artturi Kanniston matkalle: mainittuun aikaan toukokuussa 1903 Kanniston informanttina eli kielimestarina työskenteli ylälozvalainen Maremianna Ivanovna Ukladova. Häneltä Kannisto kirjoitti muistiin runsaasti leksikaalista materiaalia ja kansanrunoutta ja kävi hänen kanssaan vielä läpi keräämänsä materiaalin. Hyvää aikaa oli siis Kannistolle tuo toukokuu, vaikka päiväkirjansa mukaan hän joutui joskus päästämään Maremianan pois puolilta päivin, kun ”on eilen viftaillut eikä voi kunnollisesti työskennellä” (Kanniston päiväkirja 11. toukokuuta 1903). Vasta kolmenkymmenen vuoden kuluttua Obin sivujokien mansien tietämys ja Näsijärven rannan tällä välin tutkijaksi kouliintunut hämäläinen osuivat kohtalokkaasti yhteen.

Matti Liimolan opintie alkoi Ylöjärven Takamaan kansakoulussa, jota varten isä-Liimola oli 1905 luovuttanut tontin. Samaa koulua kävivät useimmat Liimolan lapsista, joita oli kaikkiaan yksitoista. Matti pääsi jatkamaan koulun-

käyntiä Tampereen Lyseossa. Lyseon klassisen linjan päästötodistuksessa (1924) oli korkein arvosana saksan kielessä muiden kauttaaltaan kiitettävien arvosanojen joukossa. Kiinnostus saksan kieleen johti siihen, että Matti Liimola aloitti germanistiikan opinnot Helsingin yliopistossa 1925.

2. Opinnot

Matti Liimolan kandidaatintutkinnon pääaine oli siis germaaninen filologia; laudatur-arvosanan hän suoritti myös suomen kielestä (suomen kieli ja kirjallisuus). Erinomaiset tiedot tuli arvosanaksi molemmista. Rooman kirjallisuus ja suomalainen ja vertaileva kansanrunoudentutkimus kuuluivat myös aineyhdistelmään. Laatiessaan laudaturtyötään *Suomalais-germaaniin kosketuksiin kohdistuvat viime vuosikymmenten tutkimukset* Liimola perehtyi monipuolisesti fennistiikan ja fennougriistiikan kysymyksiin mm. seuraamalla Lauri Kettusen, Yrjö Wichmannin, Y. H. Toivosen ja Artturi Kanniston ja muidenkin luentoja. Pro gradu -työstä tulikin niin ansiokas, että aiheen antaja professori T. E. Karsten, tunnettu itämerensuomalaisten kielten germaanisiperäisten lainojen tutkija, esitteli toukokuussa 1928 valmistuneen työn tuloksia kesäkuussa samana vuonna Berliinissä ja Lyypekissä pitämässään esitelmässä. (Joki 1975: 91.) Gradu sai arvosanan *magna cum laude approbatur*.

Opinnäytetyö oli johtanut Matti Liimolan suuntautumaan suomalais-ugrilaisien kielten tutkimukseen. Tärkein vaikuttaja oli professori Artturi Kannisto, joka tiedusteli vogulin kurssinsa oppilailta halukkuutta ryhtyä hänen apulaisekseen vogulilaiskokoelmien julkaisutyössä. Matti Liimola ilmoittautui tehtävään. Talvella 1930 Liimola valmistui maisteriksi, ja lukuvuonna 1930–1931 hän opiskeli kuusi kuukautta Budapestin maineikkaassa Eötvös-kollegiumissa. Sekin oli valmistautumista tulevaan tutkimus- ja julkaisutyöhön vogulin kielen parissa. Tältä ajalta on myös peräisin Liimolan läpi elämän säilynyt arvostava ja lämpimän myönteinen suhtautuminen unkarilaisiin kollegoihin. Tuohon aikaan *Ylioppilaslehdessä* oli erityinen Heimokuulumisia-osasto, jossa Matti Liimola-kin (1932) kuvailee opiskelua Unkarissa ja unkarilaisia opiskelutovereitaan mm. seuraavasti: ”En tullut tuntemaan yhtäkään ’juupeliylioppilasta’, mutta päinvas-toin useita sellaisia ’työhulluja’, jotka pakollisten aineittensa ohessa lukivat vielä paria lisäainettakin.” – ”Tulisina etelämaalaisina unkarilaiset pitävät paljon soitosta, laulusta ja tanssista, mutta siitä huolimatta he eivät huvittele läheskään niin paljon kuin meikäläiset.”

1920- ja 1930-luku olivat suomalais-ugrilaisen heimoaatteen aikaa: suomalais-ugrilaisia kulttuurikongresseja pidettiin vuoroin Helsingissä, Tallinnassa ja Budapestissa. Kielitieteen osuus kongresseissa oli vähäinen, mutta heimoaate eli. Liimola arveli kirjoituksessaan, ettei heimotyöllä Unkarissa ollut samoja edellytyksiä kuin Suomessa ja Virossa, koska unkarilaiset asuivat niin kaukana muista suomensukuisista kansoista. Lähinnä kulttuuripoliittiseksi luonnehditta-

va heimoaate lakastui, mutta aikaa myöten vilkastunut kieli- ja kansatieteen stipendivaihto tuli tieteen kannalta paljon heimopropagandaa tärkeämmäksi.

3. Vogulilaiskokoelmien toimitustyössä

Vuonna 1933 alkoi Matti Liimolan työskentely Suomalais-Ugrilaisen Seuran stipendiaattina Artturi Kanniston apulaisena vogulilaisaineiston julkaisutyössä. Tällöin oli jo täysin selvää, että Siperia oli pysyvästi sulkeutunut suomalaisilta tutkijoilta. Aineistoja oli siis muokattava ilman kenttätöön antamia tarkistus- ja korjausmahdollisuuksia. (Janhunen 1989: 145–146.)

Vuosi 1934 sujui vogulilaiskokoelmien toimittajilta seuraavaan tapaan:

Professori Artturi Kannisto, joka Seuran työstipendiä on nauttinut v:sta 1929, on jatkanut laajan vogueulilaisen tekstikokoelmansa alustavan suomennoksen tarkistamista samalla laatien tekstiin liitettäviä kielellisiä ja asiaselityksiä. Voguulin sanakirjan esityönä on apulaista käyttäen entiseen tapaan jatkettu professori Kanniston kokoamien sanastoainesten kopiointia. Kummassakin työssä on uutterana apulaisena ollut maisteri M. E. Liimola. Tämä on tärkeitä pitkän työohjelman jouduttamiseksi, mutta erittäin sen tähden, että Seuran ei tarvitse jättää näitä töitä alottelijan käsiin, jos ne kerääjältä itseltään jäisivät kesken. (Suomalais-Ugrilaisen Seuran vuosikertomus v. 1934.)

Kymmenen vuotta – sotavuosien keskeytystä lukuun ottamatta – Liimola saikin työskennellä Kanniston alaisuudessa. Sodan aikaan jo ladottujen vogulilaistekstien korrehtuurinluku keskeytyi, kun alkuperäisaineisto oli pommisuojoissa ja Liimola sodassa. Artturi Kanniston kuoltua maaliskuussa 1943 Suomalais-Ugrilainen Seura uskoi hänen laajojen aineskokoelmiensa julkaisemisen Matti Liimolan tehtäväksi. Tuon ajan tutkimus- ja julkaisuhankkeissa työskentelyn olosuhteita kuvaa hyvin Lauri Posti, Suomalais-Ugrilaisen Seuran silloinen sihteeri:

Kun yksinkertaisimpienkin elämänvaatimusten tyydyttäminen nykyisissä oloissa tuottaa suuria vaikeuksia tai on aivan mahdotontakin, ei ole ihmeteltävää, että tutkijoilta nykyisin suuressa määrin puuttuvat ne edellytykset, joita menestyksellinen tieteellinen työ vaatii. Tässä suhteessa voidaan, jos halutaan tuota sanaa käyttää, puhua todellisesta kulttuurikriisistä. (Suomalais-ugrilaisen Seuran vuosikertomus v. 1945.)

Työ edistyi kuitenkin!

Siperiaan tutkimusmatkansa suunnanneista vain Toivo Lehtisalo ehti nähdä aineskokoelmansa julkaistuna. Juha Janhunen toteaa artikkelissaan *Siperia Suomen tieteessä*: ”Uusi tutkijapolvi otti kuitenkin työn harteilleen, ja vähitellen kehittyi uudenlaisia asiantuntijoita, jotka huolimatta kenttäkokemuksen puut-

teesta pystyivät suvereenisti käsittelemään arvokasta siperialaista kieli- ja kansanrunousaineistoa.” (Janhunen 1989: 146.) Näin syntyneeseen tieteellisten perillisten sarjaan kuului Matti Liimolakin. Vuonna 1951 ilmestyi Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimitusten numerona 101 ensimmäinen osa *Wogulische Volksdichtung* -sarjaa (*Gesammelt und übersetzt von Artturi Kannisto, bearbeitet und herausgegeben von Matti Liimola. Texte mythischen Inhalts*; seuraavat osat olivat: *II Kriegs- und Heldensagen, III Märchen, IV Bärenlieder, V Aufführungen beim Bärenfest, VI Schicksalslieder, Klagelieder, Kinderreime, Rätsel, Verschiedenes*). Kannisto oli ollut poikkeuksellisen tarkka ja etevä kielenainesten muistiinmerkitsijä. Matti Liimola osoittautui hänen vertaisekseen julkaisutyön tarkkuudessa ja tunnollisuudessa. Kaikkiaan Liimolan julkaisemana sarjaa ilmestyi kuusi osaa, viimeinen vuonna 1963. Kolmekymmentä vuotta oli kulu-
nut siitä, kun Liimola pestautui Kanniston apulaiseksi, mutta kahden työllään omistautuneen tutkijan yhteistyön tuloksena olikin sitten syntynyt yli 2800 painettua sivua, jotka sisältävät tarkasti toimitetut alkuperäistekstit, käännökset saksaksi ja yli 8500 perusteellista kommentaaria, joista osa hyvin laajoja, muihin kieliin tai tutkimuksiin viittaavia ja sanastosta poimitun aineksen avulla tekstin kiemuroita havainnollistavia. Sellaiset kommentaarit, jotka selvittävät henkisen ja materiaalisen maailman ilmiöitä edustavat pätevää suomalais-ugrilaista filologiaa (Itkonen 1977: 299). Pelkästään tekstejä ja käännöksiä silmäilemällä saa käsityksen siitä, miten paljon uuvuttavaa tarkistusta, oikolukua, korjailua jne. työhön on sisällynyt. Toimitustyötä varten ja tutkimuskäyttöön tehtiin erilaisia kopioliipustoja. Artturi Kanniston puoliso Oiva Kannisto ja Matti Liimola kopioivat mm. sanastokokoelman (originaali 30 000 lippua, kopioita huomattavasti enemmän, koska eri murteet eriteltiin eri lipuille). Tällaista rutiinistyötä tehdessäänkin Matti Liimola pystyi ilmeisesti painamaan muistiinsa eri murteitten piirteitä. Se selittäisi ainakin osin sitä uskomattoman yksityiskoh-
taista mansin murteitten tuntemusta, joka Liimolalla oli. Kokoelmiin tarkemmin tutustuva osanee myös kuvitella, kuinka rikas maailma mansin kielen ja kansanrunouden kautta on toimittajalle avautunut. Tämmöinen työsuoritus kuin *Wogulische Volksdichtung* kaikkine osatöineen on jos ei tyypillinen niin ainakin mahdollinen vain aikana, jolloin tutkijat pitivät sitoutumista suuriinkin töihin itsestään selvänä. Matti Liimola lienee tässä suhteessa ollut yksilönäkin poikkeuksellisen uskollinen työllään. Nykyaika ei enää uskalla tällaista sitoutumista vaatia, kaiken täytyy mieluiten tapahtua nopeina projekteina. Nykyinen kysymys on: milloin se on valmis?

4. Etymologi Liimola

Samana vuonna (1933) kun työskentely Kanniston apulaisena alkoi, maisteri M. Liimola oli ensi kertaa esitelmöitsijänä Suomalais-Ugrilaisen Seuran kokouksessa (aiheena sanaselityksiä). 1933 ilmestyi myös hänen ensimmäinen

tutkimusartikkelinsa *Etymologisches* (Liimola 1933). Sen jälkeen Liimolan artikkeleita ilmestyiikin säännöllisesti kielitieteellisissä julkaisuissa. Aihepiiri oli aluksi enimmäkseen sana- ja äännehistoria. Ensimmäisessä artikkelissaan Matti Liimola selvitteli viiden vogulilaisen sanan etymologiat tavalla, joka jatkossakin oli hänen tutkijanlaadulleen tunnusomainen: perusteellinen äännehistoriallinen selvittely merkitysooppia unohtamatta. Artikkelin ensimmäinen etymologia käsittelee vogulin *χaśl-* 'zerreissen' ja unkarin *hasad* 'sich spalten' yms. ja *hasít* 'spalten' yms. -verbejä. Yhdistelmän Liimola todistaa sekä äänteellisesti että semasiologisesti moitteettomaksi. Käytössään hänellä oli jo tuolloin Artturi Kanniston suuren vogulilaisen sanastokokoelman aineisto. Miksi Matti Liimola tarttui juuri tällaisiin ongelmiin, jotka myöhemminkin olivat hänen keskeisiä tutkimuskohteitaan? Ajankohdalla oli luonnollisesti vaikutusta: etymologia oli 1930-luvulla arvostettu ja harrastettu, mutta myös vielä paljon täysin käsittelemättömiä kohteita tarjonnut tutkimusalue. Matti Liimolan opintomatka Unkariin selittää myös valintoja. Liimolasta kerrotaan, että hän opiskellessaan 1930–1931 Budapestissa kuusi kuukautta luki Bernát Munkácsin koko laajan vogulilaisen kansanrunouskokoelman *Vogul Népköltési Gyűjtemény* (I–IV), mikä vaikuttaa melkoiselta urakalta muun opiskelun ohessa. Tarinoita Unkarissa opiskelleista suomalaisista riittää, mutta tämä lienee tosi. Käytössäni on Liimolan aikoinaan omistama laitos mainittua kokoelmaa, jossa tiheät kynämerkinnät todistavat, että teos on hyvin tarkkaan tutkittu. Merkinnät eivät tietenkään paljasta aikaa, jolloin ne on tehty. Mainitun *χaśl*-verbin lähteeksi Liimola ilmoittaa juuri Munkácsin kokoelman. Myöhemmissäkin tutkimuksissaan Liimola pyrki aina ottamaan huomioon myös unkarilaiset tutkimukset ja aineslähteinä olivat Kanniston kokoelmien ohella aina myös Bernát Munkácsin julkaisut. Tämä Liimolan ensimmäisen etymologia-artikkelin ensimmäinen etymologia ja siinä esitetty Kanniston kokoelmien aines löytyvät nykyisinkin esim. *A magyar szókészlet finn-ugor elemei* -sanakirjasta samoin kuin suuresta *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára* -teoksesta ja *Uralisches etymologisches Wörterbuchista*. Ensi etymologia siis on kestänyt aikaa. Etymologina Matti Liimola jatkoi välittömästi: vuonna 1934 *Virittäjässä* ja *Finnisch-Ugrische Forschungenissa* ilmestyneet artikkelit käsitelivät myös sanahistoriaa. *Virittäjässä* Liimola esitti mm. suomen *uumen*-sanalle etymologian, jota sekä UEW että *Suomen sanojen alkuperä* pitävät yhä hyvin mahdollisena. FUF:n numerosta 22 (1934) alkoi Matti Liimolan ja FUF:n yhteistaival, joka jatkui niin kiinteänä, että numerosta 28 (1944) lähtien jokaisessa FUF:ssa oli jokin Liimolan kirjoitus aina numeroon 41 vuoteen 1975 asti, siis yli kolmekymmentä vuotta FUF:ssa on jokin Liimolan artikkeli, joskus kaksikin. Liimolan ensimmäisen FUF:ssa julkaistun artikkelin otsikko oli *Etymologische Bemerkungen*. Saman otsikon alla *Finnisch-Ugrische Forschungenissa* julkaistiin Liimolan tarkkaa etymologointia vielä myöhemmin kymmenen kertaa. – FUF 40 oli kuitenkin poikkeus, siihen ei Liimolan jo valmis artikkeli ”mahtunut”. Käytännön toimitustyöstä

vastanneet joutuivat sillä kertaa ehdottamaan toimituskuntansa jäsenen kirjoituksen julkaisemista vasta seuraavassa numerossa, koska ”oli jo tullut niin paljon kirjoituksia”. Salaisuudeksi jäi, aavistiko Matti Liimola, että FUF 40:stä oli tulossa hänen juhla kirjansa. Juhlakirjan kirjoittajakunta edusti Suomen, Unkarin ja Saksan silloisen fennougristiikan ja uralistiikan huippua. Mukana olivat myös Suomen fennistiikan kärkinimet. Liimolan oma kontribuutio siirtyi numeroon 41 ja vuoteen 1975, jolloin ilmestyivät postuumisti *Etymologisches aus den ugrischen Sprachen* ja osastossa ”Besprechungen” arviointi István Erdélyin julkaisemasta *Ostjakische Heldenlieder aus József Pápay’s Nachlass* -teoksesta. Artikkelit edustavat kahta Liimolan keskeistä toiminta-alaa, etymologista tutkimusta ja fennougrististen teosten arviointia; kummassakin hän oli perinpohjainen ja asiantunteva.

Virittäjä oli siis toinen Liimolan etymologointiareena. Siihen valikoituivat julkaistavaksi lähinnä sellaiset etymologiset havainnot, joilla oli jokin liittymäkohta suomen kieleen tai joissa näkyi kiintoisia semasiologisia paralleleja. Vuoden 1939 Virittäjässä Matti Liimola esitti suomen *oppia*-sanana vogulilaisen vastineen *βōpl-* ’(salaa) pitää silmällä’, joka täydensi obinugrilaiskielten osalta tämän suomalais-ugrilaisen etymologian. Viisi vuotta aikaisemmin oli Y. H. Toivonen esittänyt sanalle ostjakkilaiset vastineet. Obinugrilaisien kielten osalta *oppia*-sanana etymologia on kestänyt: Uralisches etymologisches Wörterbuch- ja Suomen sanojen alkuperä -teokset eivät ole tältä osin muuttaneet etymologiaa (UEW: 583–584; SSA 2: 269). Tällä tavallahan monet etymologiat ovat syntyneet: kunkin kielen spesialisti tuo oman osuutensa mukaan ja kuva täydentyy vähitellen. Vaikuttaa yksinkertaiselta, muttei ole: on tarvittu esim. vogulin osalta perusteellista ja monipuolista (äännehistoria, semantiikka jne.) aineiston tuntemusta, jotta oikea vastine on löytynyt tai jotta sitä on pystynyt edes etsimään. Sattumakin auttaa vain aineiston hyvin tuntevaa ja muistavaa. Kuvaava on Liimolan oma maininta (1951: 366) vog. *nāk*-verbin etymologioinnin yhteydessä: ”Yllämainitun sanan tunnen vain Kanniston kokoelmista, ja niissäkin se esiintyy, mikäli olen huomannut, ainoastaan muutaman kerran keskikondalaisissa teksteissä.” Sille, joka tietää, kuinka laaja on vogulin kansanrunouskokoelmien kondalaistekstistö, äsken siteerattu kuvaa napakasti Matti Liimolan vogulin tuntemusta ja hänen tyyliään.

Ottamatta tarkemmin kantaa siihen, onko jokin yksittäinen etymologia kestänyt vai ei, voi todeta Liimolan etymologointitavasta, että hän nimenomaan tuo lisää vanhan sanaston historiaan perusteellisen obinugrilaiskielten ja niiden historian tuntemuksensa avulla. Väkinäinen etymologointi oli Matti Liimolalle vierasta. Hän ei rakentanut mielikuvituksen tukemia aasinsiltoja saadakseen ns. eheitä etymologioita, vaan eteni tarkoin kerättyjen kielenainesten ja tarkkaan punnittujen semanttisten päätelmien nojalla. Tärkeänä juonteena oli vankka äännehistorian tuntemus ja painotus. Tuloksena saattoi yhtä hyvin olla puolen sivun mittainen täsmällinen täydennys johonkin olemassa olevaan etymologiaan

kuin perusteellinen uusi etymologia. Hänen menetelmänään oli tiukan tietoon perustuvan todistusketjun luominen, ei ”kaunokirjallinen” vakuuttelu. Kaikkiaan Liimolan etymologioita kertyi 166 kappaletta. Erkki Itkonen (1977: 302) on laskenut näistä sanaselityksistä kertyneen kaikkiaan noin 380 sivua.

5. Morfologiatutkimuksia

1940-luvulla Liimolan kiinnostus alkoi suuntautua morfologiaan, nimenomaan historialliseen muoto- ja johto-oppiin. Tältä alalta on monia ansiokkaita tutkielmia; ensimmäinen niistä on *Zu den wogulischen Personalpronomina* (FUF 28, 1944), jossa selvitetään, miten persoonapronominien taivutus eri murteissa on kehittynyt. Johto-opin tutkimuksista ensimmäinen on *Wogulische Ableitungssuffixe* (FUF 30, 1949). Vuonna 1954 (SUSA 57) ilmestyneen *Zur wogulischen Etymologie und Formenlehre* -tutkimusartikkelin jälkiosa käsittelee syntaktis-morfologiselta kannalta vogulin objektinsijaa, laaja (65 s.) artikkeli *Zur wogulischen Formenlehre* (1956) käsittelee sekin suffikseja sekä muoto-opin ongelmia. Väitöskirjan tekeminen siirtyi: oli vogulin kannalta Liimolan mielestä tärkeämpiä tutkimus- ja julkaisutehtäviä. Aikaa vei myös tämän oman erikoisalansa loistavan tuntijan ystävällisyys ja avuliaisuus: hän vastasi perusteellisesti kollegoitten vogulia, erityisesti tietenkin Kanniston vogulilaisaineistoja, koskeviin tiedusteluihin.

Vuonna 1962 Turun yliopistoon perustettiin suomalais-ugrilaisen kielentutkimuksen professorin virka. Ystävien, varsinkin Paavo Ravilan, vakava vetoaminen (kenties pieni painostuskin) saivat Liimolan vakuuttuneeksi, että hänen velvollisuutensa oli hakea virkaa. Näin todetaan nekrologeissa. Liimolalla tuskin oli velvollisuuksia Turun yliopiston suhteen, Ravilalla pikemminkin, olihan hän entinen Turun yliopiston professori. Kaiketi vielä 1960-luvulla senkaltaisen suuren oppineisuuden kuin Liimolalla oli katsottiin myös velvoittavan sen käyttämiseen muiden hyödyksi. Ainakin Liimolaan vedonneet tunsivat ystävänsä tässä suhteessa. Maisteri Liimolan oli siis väiteltävä tohtoriksi. Ajankohta oli sikäli otollinen, että *Wogulische Volksdichtung*in viimeinen eli kuudes nide oli juuri valmistumisvaiheessa. Väitöskirja syntyikin muutamassa kuukaudessa Liimolan perusteellisesti tuntemasta vogulin morfologiasta. Lokakuussa 1963 oli väitös, ja maaliskuussa 1964 Liimola nimitettiin Turun yliopiston professoriksi. Väitöskirja *Zur historischen Formenlehre des Wogulischen. I. Flexion der Nomina* (SUST 127) on kouliintuneen, alan aineiston ja tutkimuskirjallisuuden suvereenisti hallitsevan tutkijan työ. Siteerattakoon tässä hämäläisen Liimolan väitöskirjan alku, joka tieteellisen tutkimuksen alalla on samanlainen iskevä in medias res -aloitus kuin tunnettujen hämäläiskirjailijoiden romaaninalut: ”Jukolan talo, eteläisessä Hämeessä, seisoo erään mäen pohjaisella rinteellä...” tai ”Alussa olivat suo, kuokka ja Jussi”. Näin puolestaan aloittaa Liimola: ”Die wogulische Sprache hat drei Numeri: Singular, Dual und Plural. Der erst-

genannte hat kein Kennzeichen.” Kun Liimolan päätyö oli ollut kielenainesten julkaisua, on luonnollista, että hänen tutkimuksensa – muutkin kuin väitöskirja – perustuvat erinomaisesti hallittuun laajaan materiaaliin. Liimola tunsikin hyvin myös kaikkien ennen Kannistoa vogulilaisaineistoa keränneiden tutkijoiden aineistot (Antal Regulyn, August Ahlqvistin ja Bernát Munkácsin tekstit ja kielipiilliset tutkimukset) ja uudemman, mm. neuvostoaikana julkaistuissa oppi- ja sanakirjoissa esiintyvän, aineksen. Kaiken tämän hän otti myös tutkimuksessaan huomioon. Varmemmaksi vakuudeksi siteeraa tässä Liimolan väitöksenalkajaisitelmää: ”Suomalais-ugrilaisessa kielitieteessä – niin kuin tieteellisessä työssä yleensäkin – riippuu tulosten arvo olennaisesti käytettävien aineskoelmien laadusta.” Lektiossa Liimola esitteli aineskokoelmat Regulyn kokoelmasta lähtien kiinnittäen erityistä huomiota väärinkäsityksiä aiheuttaneisiin toiselle murteelle transkribointeihin yms.

Jo Liimolan aiemmissa morfologisissa tutkimuksissa (joiden yhteinen sivumäärä on yli 400), esimerkiksi edellä mainitussa *Zu den wogulischen Personalpronomina* -artikkelissa (FUF 28, 1944), näkyi selvästi muoto- ja äänneopillisten tutkimusmetodien hallinta. Väitöskirjassaan Liimola selvitteli suuren aineiston varassa vogulin numerustunnukset, nominiparadigman sijamuodot, muodot, jotka eivät sisälly nominiparadigmaan (Formen ausserhalb des Substantivparadigmas) ja possessiivisuffiksit. *Formenlehre* on ensimmäinen tutkimus, joka käsittelee vogulin deklinaatiota ja possessiivisuffikseja systeeminä, siis kokonaisuutena, ja antaa yleiskuvan vogulin muoto-opista. Tosiasioiden (aineiston) tarkan tuntemuksen ja analyysin sekä metodien erinomaisen hallinnan lisäksi tarvittiin myös oivaltamista, jotta kielen synkroniset ilmiöt saivat diakronisen järjestyksen. Tutkimus oli vastaväittäjän Béla Kálmánin mielestä urauurtava. Pohjoismansin akkusatiivin *mə*-päätteen katoamisen syistä opponentti ja respondentti eivät päässeet yksimielisyyteen. Kun hantin substantiiviobjekti on päätteetön ja kun pohjoinen hantimurre on voimakkaasti vaikuttanut pohjoismansiin, Liimola katsoi, että akkusatiivin puuttuminen pohjoismurteesta on ymmärrettävissä ainakin osittain tämän vaikutuksen pohjalta. Kálmán piti tiukasti kiinni siitä periaatteesta, että juuri muoto-opin aineksia ei lainaudu kieleen tai katoa kielestä toisen kielen vaikutuksesta. Hän piti päätteettömän akkusatiivin spontaania yleistymistä todennäköisempänä. Tulos lienee ratkaisematon. Pohjoismansissahan on voinut olla menossa nominatiivimuotoisen objektin yleistymistendenssi, jota läheinen hantimurre sekä kaksikieliset perheet ovat vahvistaneet. Väitöskirjassa esitellään substantiiviparadigman viimeisenä kaasuksena vokatiivi. Siitä vastaväittäjä kaipasi enemmänkin ainesta. Liimolan toteamus, ettei ainesta juuri sen enempää ole, pitää varmasti paikkansa, sen uskaltaa tämän kirjoittaja koko sanastomateriaalin vähintään kertaalleen läpi käytyään todistaa. Vokatiivia Liimola oli selvitelty jo Wogulische Volksdichtung -kokoelman viidennen osan kommentteissa (s. 291, 341). Kommenttien hakasulkeet paljastavat, että selvitys on yksinomaan Liimolan.

6. Professoriksi Turun yliopistoon

Väitöskirja vei siis Liimolan Turkuun professoriksi. Turun yliopistoon Matti Liimola kotiutui nopeasti. Suomen kieli ja sen sukukielet -nimellä Osmo Ikolan johtamana toiminut oppiaine muuttui suomen kieli -nimiseksi, kun yliopistoon perustettiin suomalais-ugrilaisen kielentutkimuksen oppituoli. Suomen kielen oppiaineen piirissä toimivat mm. Paavo Siro, Eeva Kangasmaa-Minn ja Alho Alhoniemi, jotka kaikki olivat paitsi suomen myös marin kielen tutkijoita. Suomalais-Ugri-laisen Seuran työstipendiaatti Kaino Heikkilä toimitti Turussa mordvan sanakirjaa. Aurajoen kaupungissa oli siis jo olemassa etäsukukielten tutkijaryhmä, jonka piiriin Liimolan oli helppo tulla. Lisäksi Turun yliopiston silloinen rehtori, romaanisen filologian professori Tauno Nurmela oli Matti Liimolan opiskelutoveri. Parhaiten sopeutumista edisti tietysti se, että Liimola oli ujoudestaan huolimatta hyvin seurallinen ja ystävällinen. Pian hänestä tuli turkulaisen aikakauskirja *Sananjalan* toimituskunnan jäsen ja Sananjalassa ilmestyi myös hänen artikkeleitaan. Yliopiston opettajien lentopallokerhokin sai Liimolasta innokkaan jäsenen. Opetus- ja hallintotyö vaativat aikaa, mikä koitui mansintutkimuksen tappioksi. Tutkimustyö jatkui, mutta Liimolalta odotetun perusteellisen mansin verbitaivutusta käsittelevän monografian laatimiseen ei vaativan viranhoidon ohessa ollut aikaa; väitöskirjahan oli nimeltään *Zur historischen Formenlehre des Wogulischen. I. Flexion der Nomina*. Toisaalta, jos Liimolaa ei olisi puolittain pakotettu professorinviran hakuun, olisi Formenlehre-väitöskirja ehkä jäänyt laatimatta, mikä olisi ollut suuri tappio mansintutkimuksen kannalta.

7. Obinugrilaiskielten tutkijoiden kansainvälisistä kontakteista

Lukuun ottamatta Budapestin Loránd Eötvös -yliopistossa viettämänsä opinto-aikaa kolmikymmenluvun alussa Matti Liimola ei juuri matkustellut maailmalla. Kesät ja muut loma-ajat kuluivat Ylöjärvellä, synnyinseudulla, missä fennougristiikka ja maatyöt, kirjoituskone ja heinähanko lomittuivat luonnollisessa harmoniassa. Fennougristikongresseista Liimola osallistui vain Helsingin kongressiin v. 1965. Matkustelu tieteen merkeissäkään ei 1940- ja 1950-luvun Euroopassa ollut tunnetuista syistä ongelmatonta. (Esim. Paavo Ravila kävi ensimmäistä kertaa Unkarissa vasta 1960.) Tutkimuksen kansainvälisyys oli kuitenkin Matti Liimolalle itsestäänselvyys. Liimolan kansainvälisyydelle oli ominaista ensinnäkin pyrkimys hallita alan kotimainen ja kansainvälinen kirjallisuus perinpohjaisesti. Tärkeimmän tutkimusalan sa vogulin kielen keskeiset tutkimus- ja aineistojulkaisut hän tunsikin tavalla, jota kollegat vieläkin ällistyneinä muistelevat: ”Fokos-Fuchs on muistaakseni asiasta kirjoittanut *Finnisch-Ugrische Forschungenin* 30. niteessä sivun 190 paikkeilla”, oli vastaus assistentin muuatta vogulin ongelmaa koskeneeseen tiedusteluun; siellähän se! Matti

Liimolan syvälinen oppineisuus omalla alallaan ja Artturi Kanniston vogulilaiskokoelmien perinpohjainen tuntemus, jonka hän oli hankkinut edellä kuvailussa ainestenjulkaisutyössä, olivat hänen vaatimattomuuteensa liittyneen suuren auttavaisuuden lisäksi keskeisiä tekijöitä, jotka saivat mm. unkarilaiset ja saksalaiset alan tutkijat tulemaan hänen luokseen tai kääntymään kirjeitse hänen puoleensa monenlaisten vogulia koskevien kysymysten merkeissä. Vaikutteet liikkuivat tietenkin kumpaankin suuntaan, mutta Liimola oli se vuori, jonka luo obinugrilaiskielten muhammedit tulivat. Seuraavassa yritän vain esimerkinomaisesti esittää, miten Matti Liimolan vaikutus näkyy obinugrilaiskieliä koskevissa tutkimuksissa. Paljon työtä aiheutti Liimolalle tutkijoiden opastaminen ja usein suoranainen tutkimusaineiston poiminta julkaisemattomista vogulin sanastokokoelmista. Tuloksena tästä avuliaisuudesta kuitenkin on, että vielä nykyäänkin vain aineskokoelmana olemassa oleva murremateriaali on vuosikymmenten mittaan hyödyttänyt monin tavoin obinugrilaiskielten tutkimusta.

Kuuluisa unkarilainen vogulintutkija, akateemikko Béla Kálmán, joka toimi Debrecenin Lajos Kossuth -yliopiston fennougriistiikan professorina yli kolme vuosikymmentä (1952–1983), oli monet kerrat Suomessa ja nimenomaan Matti Liimolan luona nähty vieras. Jo 1950-luvulla viimeistellessään suurta lainamonografiaansa (*Die russischen Lehnwörter im Wogulischen*, 1961) Béla Kálmán saattoi Liimolan avulla käydä läpi Kanniston sanakokoelmat. Vaikka Kálmánilla oli aikaa vain muutama päivä ja hän saattoi tutkia vain ne hakusanat, joista hänellä jo oli tietoja muiden keräelmien ja julkaisujen perusteella, Kanniston sanaston aineesta on valmiissa teoksessa melkoinen määrä. Matti Liimolan asiantuntemuksella oli tässä tietenkin ratkaiseva osuus. Myöhemmin kun akateemikko Kálmán kävi Turun yliopistossa professori Matti Liimolan luona taas nippu Bernát Munkácsin kokoelman sanalippuja mukanaan, tämän kirjoittajalla oli tilaisuus nähdä omin silmin, kuinka loistavasti silloisen vogulintutkimuksen ehdottomien huippujen yhteistyö sujui. Miksi ei olisi sujunut, kun yhteistä oli suuri oppineisuus, kiinnostus vogulin kieleen, vaatimattomuus ja leppoisa huumori. Silloin (vuonna 1972) Béla Kálmán oli neuvottelemassa Liimolan kanssa Munkácsin aineistoon perustuvan sanakirjansa periaatteista. Liimola ei nähnyt Kálmánin suurtyötä valmiina, se ilmestyi 1986 (*Wogulisches Wörterbuch. Gesammelt von Bernát Munkácsi. Geordnet, bearbeitet und herausgegeben von Béla Kálmán*). Sanakirjansa esipuheessa Kálmán viittaa erityisesti näihin keskusteluihin ja mainitsee voineensa käyttää toimitustyössä hyväksi keskustelujen antia. – Nyt kun itse toimitan Kanniston mansilaista murreainesta sanakirjaksi, parhaita apuvälineitani ovat Béla Kálmánin toimittama *Wogulisches Wörterbuch* ja monografia *Die russischen Lehnwörter im Wogulischen*. Voi suorastaan raamatullisesti todeta: ”ei sana tyhjänä palaja”. Tämäntapaisissa hankkeissa suomalais-unkarilaisen yhteistyön hyöty tuntuu vuosikymmeniä. Samaan tapaan kuin Kálmán venäläislainojen monografiatyössään saattoi Károly Rédei Liimolan avulla hyödyntää vogulilaiskokoelmia viimeistellessään monografiaansa *Die*

syrjänischen Lehnwörter im Wogulischen (1970). Professori László Honti on ilmaissut arvostuksensa suomalaista opettajaansa kohtaan omistamalla merkittävän obinugriilaista vokaalihistoriaa koskevan tutkimuksensa *Geschichte des obugrischen Vokalismus der ersten Silbe* (1982) Matti Liimolan muistolle.

Myös saksalaisen kielialueen fennougriistiikka on saanut tärkeissä hankkeissa Matti Liimolan apua. Berliinin Akademie der Wissenschaften oli Wolfgang Steinitzin johdolla ryhtynyt suurhankkeeseen, jonka tarkoituksena oli laatia ostjakin dialektologis-etymologinen sanakirja, joka sisältäisi kaiken siihenastisen sanastomateriaalin (sanakirjoista, tutkimuksista ja Steinitzin omat keräelmät). *Dialektologisches und etymologisches Wörterbuch der ostjakischen Sprache* -sanakirjan ensimmäinen vihko ilmestyi v. 1966 ja viidestoista eli viimeinen vuonna 1993. Sattumalta ei Steinitz varmaankaan aseta Matti Liimolaa ensi sijalle kiittäessään sanakirjan esipuheessa kollegoita. Yhteistyö jatkui Steinitzin kuoltua (1967) Gert Sauerin ja hänen työryhmänsä kanssa. Ostjakin suur-sanakirja sisältää kymmenittäin viitteitä Liimolan antamiin vogulin tietoihin ja runsaasti viitteitä hänen tutkimuksiinsa. Wolfgang Steinitz itse kiittää laajan vokaalitutkimuksensa *Geschichte des wogulischen Vokalismus* (Finnisch-ugrische Studien II. Berlin 1955) esipuheessa (s. IX) Liimolaa mm. Kanniston käsikirjoituskokoelmasta saamastaan tärkeästä aineistosta.

Edellä muutaman satunnaisesimerkin avulla kuvattua kansainvälisyyttä suomalaisessa fennougriistiikassa on harrastettu varsin kauan. Se on ollut tutkijatason yhteydenpitoa, jossa asianosaiset eivät ole laskeneet ”menettämäänsä” aikaa ja jossa esim. unkarilainen osapuoli aikaisempina vuosikymmeninä joutui todella näkemään vaivaa ja voittamaan suuria hankaluuksia halutessaan päästä suomalaisia kollegoitaan tapaamaan.

Suhteet Neuvostoliittoon olivat sodanjälkeisinä aikoina ja kauan myöhemminkin fennougriistiikan alalla yleensäkin vähäisiä, eivät ihan olemattomia kuitenkaan. Ilmeisesti Wogulische Volksdichtungin 1950-luvulla ilmestyneistä osista ainakin kolme (kolmas osa ilmestyi v. 1956) päättyi Leningradiin asti, koska Jukondalta syntyisin ollut mansitutkija Matrjona Vahruševa (Balandina) on v. 1956 lähettänyt Liimolalle Rombandejevan venäläis-mansilaisen sanakirjan (1954) ja sisäkanteen kirjoittamassaan tervehdyksessä Kondan murteella kiittää mansiksi kirjoitetuista kirjoista (useista: monta omistettua).

Matti Liimola oli työskennellyt jo 1930-luvun vogulin aineskokoelmien parissa ja oma tutkimustyökin oli alkanut samoihin aikoihin. Kansanrunouskoelmien ja sanastokokoelmien informantit olivat tulleet nimeltä ja osa valokuvienkin perusteella jokapäiväisiksi tutuiksi, niin Lozva-joen yläjuoksulta kotoisin ollut neuvokas Maremiana Ivanovna Ukladova kuin erinomainen alakondalainen kielienopas (kielimestari, niin kuin informantteja ennen aikaan arvostavasti nimitettiin) Jefim Zaharovitš Pakin, jonka valitettava puute oli, ettei suhusta häneltä syntynyt, mikä täytyi aina muistaa ottaa huomioon sanastoa käsiteltäessä, tai venäläinen Platon Jegrafovitsš Popov, joka osasi Ala-Kondan murrettä

syntyperäisen tavoin, ynnä monet muut. Tutkijan mielessä lukuisat informantit olivat tietysti murteensa eläviä edustajia. Ensimmäisen vähäisen kosketuksen varsinaiseen elävään mansin kieleen Liimola koki kuitenkin vasta yli kaksikymmentä vuotta kieltä tutkittuaan. Professori Erkki Itkonen oli Neuvostoliiton matkallaan 1956 onnistunut nauhoittamaan mansisyntyisen kielentutkijan Jevdokija Rombandejevan puhetta. Lehtori Pentti Soutkari muisteli minulle tilaisuutta, jossa Liimola kuuli tätä nauhoitetta ensi kerran. Liimola oli miltei liikuttuneena todennut: ”Minähän ymmärrän tätä.” Kun vielä kymmenkunta vuotta aikaa kului, Liimolalle tarjoutui tilaisuus tavata Helsingin fennougristikongressin (1965) yhteydessä juuri Rombandejeva, jonka puhetta hän sitten yhdessä Jorma Rekusen kanssa nauhoittikin. Rombandejeva itse kertoo nauhalla hauskaista kohtaamisesta (mansiksi tietysti): ”Ensin tuli kirje, siinä olivat teesit. Tarkastelin niitä, ja sain selville, että Matti Liimola tulee puhumaan mansin kielestä. Minä aioin kuunnella häntä.” Helsingin asemalle saapumista Rombandejeva kuvaa seuraavasti:

ak õjkan mat'i liimola χũltwes. am taw palte minas^m. taw mañsi lãtjæl am joit^m potærtãnje pãtæs. am takẽm ti sãjãlts^m. χẽl'sinjki ùsn joxtæsum, tit mañsi lãtjæl potãrtẽyt, saka pũmas õls.

’Eräs mies osoitti minulle Matti Liimolan. Minä menin hänen luokseen. Hän alkoi puhua minun kanssani mansia. Ilahtuin kovasti. Olin saapunut Helsingin kaupunkiin, ja täällä puhutaan mansia, se oli hyvin hauskaa.’ (Janhunen 1975: 60–62.)

Läsnä olleet kertovat Liimolan ja Rombandejevan keskustelleen vilkkaasti mansiksi.

Aineistonjulkaisutyö toi Liimolalle perusteellisen vogulin murteiden tuntemuksen lisäksi hämmästyttävän tietovarannon paitsi vogulia, myös mm. ostjakkia ja unkaria koskevasta tutkimuskirjallisuudesta. Liimolan omien tutkimusten perustana oli aina laaja aineisto, mikä tietysti oli luonnollistakin niin etymologisessa kuin morfologisessa tutkimuksessa. Aineistotyö oli vienyt aikaa omalta tutkimukselta, mutta toisaalta juuri se oli luonut lujan pohjan varsinaiselle tutkimustyölle. Liimolan loistava kielimateriaalin tuntemus koitui laajasti obinugrilaiskielten tutkimuksen hyväksi muidenkin töissä. Miellyttävä vaatimaton persoonallisuus toi ystäviä kaikkialta, missä fennougristiikkaa tutkittiin. Matti Liimolan jäähyväisluennon aihe oli ”Äännehistorian alalta”. Tuolloin vielä esim. *Turun Sanomat* raportoi tällaiset tapaukset. Oikeastaan hyvin Liimolaa kuvaavaa on, että lehden kuvassa hän on kirjoittamassa Steinitzin nimeä tauluun ja lehtiartikkelin ainoa alaotsikko on ”Erkki Itkonen ansiokas tutkija”.

Eläkevuosinaan Matti Liimola jatkoi vogulintutkimuksen parissa. Kesät kuuluivat edelleen syntymäkodin läheisyydessä sijaitsevassa huvilassa Ylöjärvellä, missä kuolema hänet tavoitti elokuussa 1974. Tuolloin hän oli laatimassa saksankielistä sanahakemistoa Wogulische Volksdichtung -sarjaan. Vuokko Eiras

toimitti tämän Wörterverzeichnis-osan valmiiksi, ja se ilmestyi sarjan seitsemäntenä osana v. 1982 (SUST 180).

Mitä jäljelle jää: Aika määrittää meitä enemmän kuin ehkä huomaamme. Yksilösuoritusten arvo kirkastuu ajan kuluessa. Matti Liimolan nimi on hakattu sukuhaudan paateen hänen syntymäpitäjänsä kirkkomaalla. Obinugrilaiskielten tutkimuksen piirissä hänen nimensä säilyy, niin kauan kuin pienen mansikansan rikasta kansanrunoutta ja kieltä maailmassa tutkitaan.

Kirjallisuus

- Itkonen, Erkki 1977: Matti Liimola 1903–1974. – *Finnisch-Ugrische Forschungen* 42: 298–304.
- Janhunen, Juha (toim.) 1975: *Etäsukukielet. Lapp, Volga-Finnic, Permian-Finnic, Ob-Ugrian, Samoyed*. Suomi 119: 4. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Janhunen, Juha 1989: Siperia Suomen tieteessä. – Markku Löytönen (toim.), *Matka-arkku. Suomalaisia tutkimusmatkailijoita*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 502. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 138–147.
- Joki, Aulis J. 1975: Matti Engelbert Liimola. *Suomalaisen Tiedeakatemia Esitelmät ja Pöytäkirjat*. Helsinki: Suomalainen tiedeakatemia. 91–95.
- [Kannisto, Artturi:] Artturi Kanniston tutkimusmatkat Siperiassa vuosina 1901–1905. Päiväkirjamuistiinpanoja ja kirjeitä. Julkaissut Tytti Kannisto. – *Suomalais-Ugrilaisen Seuran Aikakauskirja* 64, 1: 1–161.
- Liimola, M. E. 1932: Heimokuulumisia. – *Ylioppilaslehti* 18: 304–305.
- Liimola, M. E. 1934: Pari sananselitystä. – *Virittäjä* 38: 182–184.
- Liimola, M. E. 1939: Pari sananselitystä. – *Virittäjä* 43: 158–159.
- Liimola, Matti 1933: Etymologisches. – *Liber semisaecularis Societatis Fenno-Ugricae*. Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia 67. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura. 246–255.
- Liimola, Matti 1951: Etymologisia lisiä. – *Virittäjä* 55: 366–370.
- Liimola, Matti 1963: *Zur historischen Formenlehre des Wogulischen. I. Flexion der Nomina*. Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia 127. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- SSA 2 = Itkonen, Erkki & Ulla-Maija Kulonen (toim.) 1995: *Suomen sanojen alkuperä. Etymologinen sanakirja. 2. L–P*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura – Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.
- Suomalais-ugrilaisen Seuran vuosikertomus v. 1934. – *Suomalais-Ugrilaisen Seuran Aikakauskirja* XLVIII, 5: 27–36.
- Suomalais-ugrilaisen Seuran vuosikertomus v. 1945. – *Suomalais-Ugrilaisen Seuran Aikakauskirja* LIV, 4: 1–9.
- UEW = Rédei, Károly (toim.) 1988–1991: *Uralisches etymologisches Wörterbuch*. Budapest – Wiesbaden: Akadémiai Kiadó – Otto Harrassowitz.

Vuokko Eiras <vuokko.eiras@utu.fi>
 Suomalais-ugrilainen kielentutkimus
 Fennicum
 FI-20014 Turun yliopisto